Qarindoshlik terminlarining ingliz va o‘zbek paremiologiyasidagi semantik xususiyatlari

Bo‘riyeva Aziza Abduvait qizi
Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti
Ingliz tili va adabiyoti kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek paremiologiyasida uchraydigan qarindoshlik terminlarining semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Qarindoshlik terminlari xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy qadriyatlari, oilaviy munosabatlari va milliy mentalitetini aks ettiruvchi muhim leksik birliklar hisoblanadi. Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek maqollarida qo‘llanilgan ota, ona, farzand, aka, uka, opa, singil, qarindosh kabi terminlarning ma’no xususiyatlari, ularning paremiologik birliklardagi vazifalari hamda lingvomadaniy ahamiyati qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tahlillar natijasida qarindoshlik terminlari maqollarning semantik mazmunini boyitishi, xalqning dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini ifodalashi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: paremiologiya, maqol, qarindoshlik terminlari, semantika, lingvomadaniyat, oila, milliy mentalitet, ingliz tili, o‘zbek tili.

Kirish

Til xalqning madaniyati, urf-odatlari va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi muhim vositadir. Til tizimida qarindoshlik terminlari alohida o‘rin tutadi, chunki ular insonlarning oilaviy va ijtimoiy munosabatlarini ifodalaydi. Qarindoshlik terminlari nafaqat leksik ma’noga ega, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy xususiyatlarini ham o‘zida mujassamlashtiradi.

Paremiologik birliklar, ya’ni maqol va matallar xalq tafakkurining yorqin ifodasidir. Ular tarkibida qo‘llanilgan qarindoshlik terminlari muayyan ma’no yukini tashib, axloqiy va tarbiyaviy g‘oyalarni ifodalashga xizmat qiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarda qarindoshlik terminlarining semantik xususiyatlarini o‘rganish ikki xalqning madaniy va lingvistik o‘ziga xosliklarini aniqlash imkonini beradi.

Qarindoshlik terminlarining nazariy asoslari

Qarindoshlik terminlari bir oilaga yoki naslga mansub shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarni ifodalovchi leksik birliklardir. Tilshunoslikda ular ijtimoiy-madaniy leksikaning muhim qatlamlaridan biri sifatida qaraladi.

O‘zbek tilida qarindoshlik terminlari tizimi juda keng va murakkab hisoblanadi. Masalan, ota, ona, bobo, buvi, aka, uka, opa, singil, tog‘a, amaki, xola, amma kabi birliklar mavjud. Ingliz tilida esa bu tizim nisbatan umumlashgan bo‘lib, uncle, aunt, cousin kabi terminlar bir nechta qarindoshlik munosabatlarini ifodalaydi.

Maqollar tarkibida bu terminlar ko‘pincha o‘zining to‘g‘ri ma’nosidan tashqari ko‘chma ma’nolarda ham qo‘llanadi. Natijada ular muayyan axloqiy, tarbiyaviy va madaniy mazmunni ifodalovchi semantik vositaga aylanadi.

O‘zbek paremiologiyasida qarindoshlik terminlarining semantik xususiyatlari

O‘zbek xalq maqollarida qarindoshlik terminlari oilaviy qadriyatlarni targ‘ib qilish va jamiyatdagi axloqiy me’yorlarni mustahkamlash vazifasini bajaradi.

Masalan:

“Ota rozi – Xudo rozi.”

“Ona mehri – olam mehri.”

“Aka ukaga suyanchiq.”

“Qarindoshning yirog‘i bo‘lmas.”

Ushbu maqollarda “ota” va “ona” terminlari hurmat, mehr-muhabbat, donishmandlik va tarbiya ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. “Aka”, “uka”, “qarindosh” kabi terminlar esa birdamlik, yordam va o‘zaro hamkorlik ma’nolarini ifodalaydi.

O‘zbek maqollarida qarindoshlik terminlari quyidagi semantik guruhlarga bo‘linadi:

1. Hurmat va e’zoz semantikasi

“Otangga nima qilsang, bolangdan shuni ko‘rasan.”

“Ota o‘g‘ilga meros, ona qizga meros.”

Bu maqollarda ota-ona obrazlari hurmat va hayotiy tajriba manbai sifatida talqin qilinadi.

2. Mehr-muhabbat semantikasi

“Onaning ko‘ngli bolada, bolaning ko‘ngli dalada.”

Mazkur maqolda ona mehrining cheksizligi ifodalangan.

3. Hamjihatlik semantikasi

“Aka-uka totuv bo‘lsa, osh ko‘payar.”

Bu maqolda aka-uka munosabatlari birlik va hamkorlik timsoli sifatida qo‘llangan.

Ingliz paremiologiyasida qarindoshlik terminlarining semantik xususiyatlari

Ingliz xalq maqollarida qarindoshlik terminlari ko‘proq shaxsiy sifatlar, tarbiya va individual rivojlanish bilan bog‘liq holda qo‘llanadi.

Misollar:

“Like father, like son.”

“A good son makes a good father.”

“The child is father of the man.”

“Charity begins at home.”

“Father” termini ko‘pincha tajriba, tarbiya va namunaviylik ma’nolarini ifodalaydi. “Son” va “child” terminlari esa insonning shakllanishi va avlodlar davomiyligi bilan bog‘lanadi.

Ingliz maqollarida quyidagi semantik yo‘nalishlar kuzatiladi:

1. Tarbiya semantikasi

“Like father, like son.”

Farzandning xulq-atvori va fe’l-atvori oiladagi tarbiya bilan bog‘liqligini bildiradi.

2. Shaxsiy mas’uliyat semantikasi

“A good son makes a good father.”

Maqolda insonning o‘z harakatlari bilan oiladagi mavqeini belgilashi ifodalanadi.

3. Oilaviy qadriyatlar semantikasi

“Charity begins at home.”

Yaxshilik va mehr avvalo oila davrasidan boshlanishi kerakligi ta’kidlanadi.

Ingliz va o‘zbek paremiologiyasidagi qarindoshlik terminlarining qiyosiy tahlili

Qiyosiy tahlil natijasida quyidagi umumiy va farqli jihatlar aniqlanadi:

Mezoni	O‘zbek paremiologiyasi	Ingliz paremiologiyasi
Asosiy g‘oya	Jamoaviylik va qarindoshlik	Individualizm va tarbiya
Ota obrazi	Hurmat va maslahat manbai	Namuna va tajriba timsoli
Ona obrazi	Mehr-muhabbat ramzi	Tarbiya va muhabbat timsoli
Aka-uka munosabatlari	Hamjihatlik va yordam	Kamroq uchraydi
Qarindoshlar obrazi	Keng qo‘llanadi	Nisbatan cheklangan

Har ikkala tilda ham “ota”, “ona”, “farzand” terminlari eng faol paremiologik birliklar hisoblanadi. Bu oilaning jamiyat hayotidagi universal ahamiyatini ko‘rsatadi.

Ammo o‘zbek maqollarida qarindoshlik aloqalarining ko‘lami kengroq bo‘lib, qarindoshlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar batafsil yoritiladi. Ingliz maqollarida esa shaxsiy fazilatlar va individual rivojlanish ko‘proq aks etadi.

Qarindoshlik terminlarining lingvomadaniy ahamiyati

Qarindoshlik terminlari xalqning milliy madaniyatini ifodalovchi muhim vositalardan biridir. Ular:

oilaviy qadriyatlarni saqlashga xizmat qiladi;
axloqiy me’yorlarni targ‘ib etadi;
avlodlar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi;
xalqning tarixiy tajribasini aks ettiradi;
milliy mentalitetni namoyon qiladi.

O‘zbek tilida qarindoshlik terminlarining ko‘pligi xalqning oilaviy munosabatlarga katta e’tibor berishini ko‘rsatsa, ingliz tilidagi umumlashgan terminlar individualistik madaniyatning ta’sirini namoyon etadi.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek paremiologiyasida qarindoshlik terminlari muhim semantik va lingvomadaniy vazifani bajaradi. Ular xalqning oilaga, tarbiyaga va insoniy munosabatlarga bo‘lgan qarashlarini aks ettiradi. O‘zbek maqollarida qarindoshlik terminlari ko‘proq jamoaviylik, hamjihatlik va oilaviy birdamlikni ifodalasa, ingliz maqollarida tarbiya, shaxsiy mas’uliyat va individual rivojlanish g‘oyalari ustunlik qiladi.

Shunday qilib, qarindoshlik terminlari har ikki xalqning madaniy merosini, axloqiy qadriyatlarini va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim paremiologik birliklar sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent.
2. Mirzayev T. O‘zbek xalq maqollari. Toshkent.
3. Jo‘rayev M. Folklor va etnografiya asoslari. Toshkent.
4. Mieder W. Proverbs: A Handbook. Greenwood Press.
5. Simpson J. The Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford University Press.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.
7. Ismoilov I. Turkiy tillarda qarindoshlik terminlari. Toshkent: Fan.
8. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent.
9. Mahmudov N. Til va madaniyat. Toshkent.
10. To‘xtasinova F. Ingliz va o‘zbek tillarida qarindoshlik terminlarining qiyosiy tahlili. Ilmiy maqolalar